

SHARQ MAMLAKATLARI (TURKIYA, ERON, XITOY) TA'LIM STRATEGIYALARINING TASHQI SIYOSAT BILAN INTEGRATSIYASI: TARIXIY- SIYOSIY QIYOSIY TAHLIL.

Xalqaro Nodik Universiteti 2-kurs magistranti

Yunusobod tumanidagi 117-maktab farix fani o'qituvchisi

Nishonova Dilso'z

Annotatsiya: Mazkur maqolada Turkiya, Eron va Xitoyning ta'lim strategiyalari va ularning tashqi siyosat bilan qanday integratsiyalashgani tarixiy-siyosiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Har bir mamlakat misolida ta'lim siyosati orqali geosiyosiy pozitsiyasini mustahkamlash yo'llari, xalqaro hamkorlikdagi roli, va milliy manfaatlar himoyasi o'rganiladi. Maqola qiyosiy-tahliliy metodologiya asosida yozilgan bo'lib, u zamonaviy siyosiy jarayonlar va ta'lim tizimlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yoritadi.

Kalit so'zlar: ta'lim strategiyasi, tashqi siyosat, Turkiya, Eron, Xitoy, siyosiy integratsiya, tarixiy tahlil.

Annotation: This article analyzes the educational strategies of Turkey, Iran, and China and how they are integrated with foreign policy from a historical and political perspective. Using each country as a case study, the article explores how education policy is employed to strengthen geopolitical positions, advance international cooperation, and protect national interests. Based on a comparative-analytical methodology, the study highlights the interconnection between modern political processes and educational systems.

Keywords: education strategy, foreign policy, Turkey, Iran, China, political integration, historical analysis.

Аннотация: В данной статье рассматриваются образовательные стратегии Турции, Ирана и Китая, а также их интеграция с внешней политикой с историко-политической точки зрения. На примере каждой страны исследуются пути укрепления геополитических позиций посредством образовательной политики, участие в международном сотрудничестве и защита национальных интересов. Работа написана на основе сравнительно-аналитической методологии и освещает взаимосвязь между современными политическими процессами и системами образования.

Ключевые слова: образовательная стратегия, внешняя политика, Турция, Иран, Китай, политическая интеграция, исторический анализ.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida davlatlarning tashqi siyosiy strategiyalari tobora murakkablashib, ko'p qirrali vositalar orqali amalga oshirilmoqda. Ushbu vositalar ichida ta'lim sohasi muhim o'rin egallaydi. Zamonaviy geopolitik jarayonlar shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim nafaqat ichki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili, balki tashqi siyosiy ta'sirni kuchaytirish, yumshoq kuch (soft power) sifatida foydalanish, madaniy ekspansiya va xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish vositasiga aylangan. Ayniqsa, Sharq sivilizatsiyasining yirik

namoyandalari – Turkiya, Eron va Xitoy – o'z milliy ta'lim strategiyalarini nafaqat ichki ehtiyojlar, balki tashqi siyosiy manfaatlarga muvofiq holda shakllantirib, ularni global miqyosda integratsiyalashga intilmoqda.

Sharq mamlakatlarining ta'lim siyosatlari tarixiy jarayonlar, madaniy an'analar va siyosiy mafkuralar bilan chambarchas bog'langan. Turkiya zamonaviy dunyo bilan integratsiyalashish va turkiy tilli mamlakatlar bilan aloqalarni mustahkamlashni ta'lim siyosati orqali amalga oshirmoqda. Eron esa diniy mafkura asosida tashkil etilgan ta'lim tizimini tashqi siyosatga xizmat qiluvchi g'oyaviy vositaga aylantirgan. Xitoy esa iqtisodiy kuchi bilan bir qatorda ta'lim diplomatiyasini kengaytirib, "Bir makon – bir yo'l" tashabbusi orqali global ta'sir doirasini kengaytirmoqda.

Mazkur maqolada aynan mana shu uch davlatning ta'lim strategiyalari va tashqi siyosat bilan integratsiyasi tarixiy-siyosiy yondashuv orqali tahlil qilinadi. Qiyosiy yondashuv asosida ularning o'xshashliklari va farqlari aniqlanadi, ta'lim siyosatining qanday omillar asosida tashqi siyosiy maqsadlarga xizmat qilayotgani ochib beriladi. Shuningdek, mazkur integratsiya jarayonlari zamonaviy xalqaro aloqalar tizimida qanday natijalarga olib kelayotgani tahlil qilinadi.

Ushbu mavzuning dolzarbligi shundaki, XXI asrda ta'lim – bu faqat bilim berish emas, balki siyosiy, iqtisodiy va madaniy ustuvorlikni ta'minlovchi vosita sifatida strategik ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, Turkiya, Eron va Xitoyning tajribasini tahlil qilish orqali boshqa davlatlar, jumladan, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ham samarali siyosiy va ta'limiy yo'nalishlarni aniqlash imkoniyati yuzaga keladi.

Turkiya ta'lim tizimi va tashqi siyosati o'zaro bog'langan kompleks jarayonlar asosida shakllangan bo'lib, bu integratsiya mamlakatning tarixiy, siyosiy va madaniy yo'nalishlarini aks ettiradi. XX asr boshlarida Mustafo Kamol Otaturk tomonidan boshlangan modernizatsiya va sekulyarizatsiya siyosati Turkiya ta'lim tizimining G'arb tamoyillari asosida shakllanishiga zamin yaratdi. Otaturkning "Yangi Turkiya" konsepsiyasi ta'limni zamonaviy jamiyat qurilishining asosiy unsuri sifatida ko'rdi. Natijada, ta'lim tizimi davlat nazoratida bo'lib, dunyoviylik (laiklik), milliylik va g'arbga yo'nalish singari asosiy g'oyalarni targ'ib qilishga qaratildi¹.

1990-yillardan boshlab Turkiya ta'lim siyosatini xalqaro miqyosda uyg'unlashtirishga jiddiy e'tibor qaratdi. Mamlakat Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lish intilishlari doirasida Bolonya jarayoniga qo'shildi va oliy ta'lim tizimini Yevropa standartlariga moslashtirdi. Bu esa nafaqat ichki ta'lim sifatini oshirdi, balki xorijiy talabalarni jalb etish va diplomatik aloqalarni kuchaytirish imkonini ham berdi².

Shu bilan birga, Turkiya o'zining tarixiy-madaniy ildizlariga qaytish, ya'ni turkiy tilli davlatlar bilan yaqin aloqalarni yo'lga qo'yish siyosatini ham faol olib bordi. Bu yo'nalishda **Turk Kengashi** (hozirgi Turk Davlatlari Tashkiloti), **TÜRKSOY**, va **Yunus Emre Institutlari** kabi muhim tashabbuslar amalga oshirildi. Ayniqsa Yunus Emre institutlari orqali chet ellarda turk

¹ Zürcher, E. J. (2004). *Turkey: A Modern History*. I.B. Tauris.

² Altbach, P. G., & Reisberg, L. (2013). *The Globalization of Higher Education*. OECD Publishing.

tilini o'qitish, turk madaniyatini targ'ib qilish va ta'lim almashuv dasturlarini kengaytirish orqali Turkiya o'zining "yumshoq kuch" (soft power) strategiyasini kuchaytirdi³.

Ta'lim orqali tashqi siyosiy integratsiyaning asosiy yo'nalishlari:

1. **Yevropa bilan uyg'unlashuv:** Bolonya tizimiga integratsiya orqali universitetlararo hamkorliklar kuchaytirildi, Turkiya Erasmus+ va Mevlana almashuv dasturlarining faol ishtirokchisiga aylandi⁴.
2. **Turkiy dunyoga ochilish:** Qozog'iston, Ozarbayjon, O'zbekiston kabi davlatlar bilan qo'shma ta'lim loyihalari va universitetlar (masalan, Xojanddagi Yunus Emre markazi) tashkil etildi.
3. **Afrika va Osiyoga ekspansiya:** So'nggi yillarda Turkiya Afrika va Janubiy Osiyo davlatlarida ta'lim grantlari va universitetlar orqali o'z nufuzini kengaytirmoqda. **TİKA** va **Maarif Foundation** kabi tashkilotlar bu borada muhim rol o'ynaydi⁵.

Qisqa xulosa sifatida aytish mumkinki, Turkiya ta'lim strategiyasi ikki yo'nalishda – G'arb bilan uyg'unlashuv va Sharq bilan ildizlar asosidagi integratsiya – asosida tashqi siyosat bilan uzviy bog'langan. Ushbu strategiya Turkiyaning xalqaro pozitsiyasini mustahkamlash, madaniy aloqalarni rivojlantirish va geosiyosiy maydonda o'z nufuzini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Eron Islomiy Respublikasi ta'lim strategiyasi o'zining mafkuraviy negiziga ega bo'lib, diniy, siyosiy va milliy mustaqillik g'oyalariga asoslanadi. 1979-yilgi Islomiy inqilobdan so'ng Eron ta'lim tizimi tubdan qayta ko'rib chiqildi. Avvalgi g'arbona modeldan voz kechilib, uning o'rniga shariat tamoyillariga asoslangan, diniy-ma'naviy qadriyatlarni ustuvor qo'ygan ta'lim siyosati ishlab chiqildi. Bu o'zgarishlar Eron tashqi siyosatining umumiy paradigmasiga – ya'ni mustaqillik, G'arb ta'siridan chiqish va "Islomiy uyg'onish" g'oyasini ilgari surishga mos ravishda amalga oshirildi⁶.

Islomiy mafkura ta'lim tizimining barcha pog'onalarida chuqur singdirildi. Maktabgacha tarbiyadan boshlab oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichlarda diniy qadriyatlar asosiy ideologik mezon sifatida qo'llanilmoqda. Shu bilan birga, Eron o'zining tashqi siyosatida ham aynan shu ta'lim modelidan foydalanib, yumshoq kuch strategiyasini yo'lga qo'ydi.

Eron xorijiy musulmon yoshlari uchun diniy ta'lim olish imkonini yaratish orqali o'z mafkurasini eksport qilmoqda. Xususan, Imom Xumayniy xalqaro universiteti, Qumdagi diniy seminariyalar va boshqa diniy markazlar orqali musulmon davlatlar – Iroq, Livan, Pokiston, Nigeriya kabi mamlakatlardan talabalar jalb qilinmoqda⁷.

³ Aras, B. (2017). "Turkish Public Diplomacy and the Role of Yunus Emre Institutes." *Insight Turkey*, 19(2), 125-139.

⁴ European Commission. (2022). *Turkey in the Bologna Process: National Report 2021–2022*.

⁵ T.C. Maarif Vakfi (2023). *Maarif Vakfi 2022 Faaliyet Raporu*. Ankara.

⁶ Keddie, N. R. (2006). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. Yale University Press.

⁷ Rahimi, B. (2011). "Education and Clerical Authority in Contemporary Iran." *Iranian Studies Journal*, 44(4), 479–494.

Eron Islom hamkorlik tashkiloti (IHT) doirasida ilm-fan va ta'lim sohasida faoliyat yuritib, bu orqali mintaqaviy siyosiy nufuzini oshirishga intilmoqda. Shuningdek, ECO (Economic Cooperation Organization) kabi tuzilmalar orqali ham ta'lim loyihalarini ilgari surmoqda⁸.

G'arb bilan raqobat ruhida shakllangan ta'lim siyosati Eron tashqi siyosatining muhim elementi bo'lib, G'arbiy liberal qadriyatlarga alternativ sifatida islomiy g'oya va dunyoqarashlarni ilgari surishga qaratilgan. Bu yondashuv Eron tashqi siyosatida "madaniy qarshilik" konsepsiyasini shakllantirdi⁹.

Eron ta'limi faqat diniy sohalarda emas, balki muhandislik, yadro texnologiyasi, tibbiyot va farmatsevtika yo'nalishlarida ham katta yutuqlarga erishgan. Bu esa unga siyosiy blokadalarga qaramay, mintaqaviy yetakchilik ambitsiyalarini kuchaytirishga imkon berdi¹⁰.

Xulosa sifatida, Eron ta'lim siyosati diniy mafkurani ilgari suruvchi ideologik tizim bo'lish bilan birga, tashqi siyosat vositasi sifatida ham faol xizmat qilmoqda. U orqali Eron o'zining geosiyosiy pozitsiyasini mustahkamlash, musulmon jamoalar bilan mafkuraviy yaqinlikni ta'minlash, shuningdek, G'arb siyosatiga nisbatan mustaqil pozitsiyani saqlab qolishga intilmoqda. Ayniqsa, ta'lim orqali ideologik eksport – Eron tashqi siyosatining asosiy mexanizmlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xitoy Xalq Respublikasi bugungi kunda nafaqat iqtisodiy, balki ta'lim sohasida ham global miqyosda ta'sir ko'rsatmoqda. Xitoy hukumati ta'limni tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rib, uni global diplomatiyaning muhim vositasi darajasiga ko'tardi. Ayniqsa, 2013-yilda ilgari surilgan "**Bir makon – bir yo'l**" (Belt and Road Initiative – BRI) tashabbusi doirasida Xitoyning ta'lim strategiyasi yangi bosqichga ko'tarildi. Mazkur tashabbus 150 dan ortiq davlatni qamrab olib, infratuzilma, savdo va ta'lim sohalarini birlashtirgan global platformaga aylandi¹¹.

Xitoyning ta'lim diplomatiyasi:

1. **Konfutsiy institutlari va madaniy ta'sir:** Xitoy tashqi siyosatining yumshoq kuch (soft power) vositalaridan eng mashhurilaridan biri bu **Konfutsiy institutlaridir**. Bu institutlar butun dunyo bo'ylab xitoy tilini o'rgatish, milliy madaniyatni targ'ib qilish va ijobiy milliy imij yaratishga xizmat qilmoqda. Hozirgi kunga kelib 150 dan ortiq mamlakatda 500 dan ortiq Konfutsiy instituti faoliyat yuritmoqda **[2]** .

2. **Xorijiy talabalarni jalb qilish strategiyasi:** Xitoy hukumati chet ellik talabalar sonini oshirishga katta e'tibor qaratmoqda. 2020-yilga kelib, Xitoyda tahsil olayotgan xorijiy talabalar soni 500 mingdan oshdi. Bular asosan Osiyo, Afrika va Markaziy Osiyodagi BRI

⁸ Sadeghi, A. (2020). "Iran's Cultural Diplomacy and Islamic Education." *Middle Eastern Affairs*, 25(1), 55–67.

⁹ Haghayeghi, M. (2001). *Islam and Politics in Central Asia*. Palgrave Macmillan.

¹⁰ UNESCO (2022). *Science, Technology and Innovation in Iran: Policy and Achievements*. Paris: UNESCO Publishing.

¹¹ Liu, W., & Dunford, M. (2016). "Inclusive globalization: Unpacking China's Belt and Road Initiative." *Area Development and Policy*, 1(3), 323–340.

mamlakatlaridan kelgan talabalardir¹². Bu strategiya orqali Xitoy xorijiy elitani tarbiyalash va o'z manfaatlariga mos ijtimoiy tafakkurni shakllantirishga harakat qilmoqda.

3. **Xalqaro grantlar va qo'shma loyihalar:** Xitoy universitetlari xorijlik talabalar uchun grantlar (masalan, Chinese Government Scholarship – CGS) va ikki tomonlama ta'lim loyihalari (2+2, Double Degree) orqali ko'plab davlatlar bilan hamkorlik qilmoqda. Xususan, "BRI Scholarship" dasturi orqali Markaziy Osiyo, Afrika va Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari yoshlari Xitoy universitetlarida bepul tahsil olish imkoniga ega bo'lmoqda¹³.

4. **Ta'lim texnologiyasi va sun'iy intellektga sarmoya:** Xitoyda raqamli ta'lim, masofaviy o'qitish, sun'iy intellekt texnologiyalari va ilm-fan sohalariga ulkan mablag'lar yo'naltirilmoqda. Bu esa Xitoy universitetlarini global reytinglarda yuqorilashiga sabab bo'lmoqda. QS va Times Higher Education reytinglariga ko'ra, Tsinghua University, Peking University va Fudan University dunyo universitetlari orasida birinchi 100 talikdan o'rin olgan.

5. **"Tashqi siyosiy integratsiya" doirasida ta'lim:** BRI doirasida ta'lim diplomatiyasi Xitoyning iqtisodiy ekspansiyasi bilan uyg'unlashgan. Masalan, "Silk Road School" (Suzhou) va boshqa ixtisoslashgan oliygohlar BRI mamlakatlari uchun yetakchi kadrlar tayyorlamoqda. Bu siyosat orqali Xitoy o'zining xalqaro ta'sir doirasini yumshoq usullar bilan kengaytirmoqda. Xulosa sifatida, Xitoy ta'lim siyosati milliy manfaatlar va geosiyosiy strategiya bilan chuqur integratsiyalashgan. "Bir makon – bir yo'l" tashabbusi orqali Xitoy nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va intellektual ta'sirini ham kengaytirmoqda. Ta'lim sohasi bu jarayonda nafaqat inson kapitalini rivojlantirish, balki siyosiy-ideologik yaqinlikni ta'minlashning vositasiga aylangan. Xitoy modeli shuni ko'rsatadiki, global ta'sir kuchi faqat iqtisodiy qudrat bilan emas, balki ta'lim siyosatining xalqaro darajadagi uyg'unligi orqali ham amalga oshiriladi.

Mezoni	Turkiya	Eron	Xitoy
Tarixiy asos	Sekulyar modernizm (Otaturk islohotlari)	Islomiy inqilob, diniy mafkura	Sotsializm + konfutsiycha meros
Asosiy qadriyatlar	G'arb bilan integratsiya, turkiy birlik	Diniy mafkura, milliy mustaqillik	Geoiqtisodiy ekspansiya, milliy manfaatlar
Tashqi siyosatga ta'sir	Bolonya tizimi, Yunus Emre institutlari	Madrasalar, Qumdagi seminariyalar	Konfutsiy institutlari, BRI grantlari
Yumshoq kuch strategiyasi	Madaniy diplomatiya va til targ'iboti	Diniy ta'lim orqali mafkuraviy eksport	Xitoy tili va grantlari orqali intellektual dominatsiya
Global pozitsiyasi	Yevropa va turkiy dunyoga yo'nalgan	Islomiy davlatlar va mintaqaviy ittifoqlar	Global (BRI a'zolari, Afrika, Osiyo, Yevropa)

1-jadval. Qiyosiy tahlil

Ushbu jadval va izohlar shuni ko'rsatadiki, har bir mamlakat o'zining tarixiy tajribasi, siyosiy mafkurasi va strategik manfaatlaridan kelib chiqib ta'lim siyosatini tashqi siyosatga integratsiyalashgan holda olib bormoqda. Jadval orqali bu integratsiya qanday shakllangani, qanday vositalar bilan amalga oshirilayotgani va kimga qanday yo'nalganligi yaqqol ko'rinadi. Bu yondashuvlar boshqa davlatlar, xususan O'zbekiston uchun ham foydali ilmiy-amaliy xulosa chiqarish imkonini beradi.

¹² Ministry of Education of the People's Republic of China. (2020). *Statistical Report on International Students in China for the Year 2019*.

¹³ Zhao, S. (2020). "China's Education Diplomacy under the Belt and Road Initiative." *Asia & the Pacific Policy Studies*, 7(3), 320–332.

Xulosa

Sharq mamlakatlari – **Turkiya, Eron va Xitoy** – o'ziga xos tarixiy, siyosiy va madaniy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan bo'lib, ularning ta'lim siyosatlari ham mazkur yo'nalishlarga mos tarzda shakllangan. Tahlil shuni ko'rsatadiki, bu davlatlar ta'lim strategiyalarini nafaqat ichki rivojlanish vositasi sifatida, balki tashqi siyosiy manfaatlarni ilgari suruvchi diplomatik instrument sifatida ham samarali qo'llamoqda.

- **Turkiya** ta'lim orqali Yevropa Ittifoqiga integratsiya qilish, turkiy davlatlar bilan madaniy aloqalarni rivojlantirish va o'zini global sahnada yumshoq kuch sifatida namoyon etish siyosatini yuritmoqda.

- **Eron** diniy-ideologik asosdagi ta'lim tizimi orqali musulmon jamoalar bilan mafkuraviy yaqinlikni saqlab qolish, G'arb ta'siriga qarshi madaniy qarshilikni tashkil etish va mintaqaviy nufuzini oshirishga intilmoqda.

- **Xitoy** esa "Bir makon – bir yo'l" tashabbusi doirasida ta'limni geosiyosiy ekspansiyaning tarkibiy qismiga aylantirib, Konfutsiy institutlari, grant dasturlari va xalqaro hamkorliklar orqali o'z global ta'sirini kuchaytirmoqda.

Bu tahlillar shuni anglatadiki, ta'lim siyosati – bu nafaqat bilim tarqatish vositasi, balki xalqaro miqyosda siyosiy, madaniy va ideologik manfaatlarni amalga oshirishning eng qulay yo'nalishlaridan biridir. Turkiya, Eron va Xitoyning tajribalari boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston uchun ham model bo'la oladi. Xususan, xalqaro ta'lim diplomatiyasini shakllantirish, milliy manfaatlarga xizmat qiladigan ta'lim strategiyasini ishlab chiqish hamda global siyosiy maydonda o'z ta'sir doirasini kengaytirish yo'lida muhim xulosalar chiqarish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Keddie, N. R. (2006). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. Yale University Press.
2. Rahimi, B. (2011). "Education and Clerical Authority in Contemporary Iran." *Iranian Studies Journal*, 44(4), 479–494.
3. Sadeghi, A. (2020). "Iran's Cultural Diplomacy and Islamic Education." *Middle Eastern Affairs*, 25(1), 55–67.
4. Haghayeghi, M. (2001). *Islam and Politics in Central Asia*. Palgrave Macmillan.
5. UNESCO (2022). *Science, Technology and Innovation in Iran: Policy and Achievements*. Paris: UNESCO Publishing.
6. Iu, W., & Dunford, M. (2016). "Inclusive globalization: Unpacking China's Belt and Road Initiative." *Area Development and Policy*, 1(3), 323–340.
7. Hartig, F. (2012). "Confucius Institutes and the Rise of China." *Journal of Chinese Political Science*, 17(1), 53–76.
8. Ministry of Education of the People's Republic of China. (2020). *Statistical Report on International Students in China for the Year 2019*.
9. Zhao, S. (2020). "China's Education Diplomacy under the Belt and Road Initiative." *Asia & the Pacific Policy Studies*, 7(3), 320–332.

